

Per Magnus Johansson och Ruben Östlund i samtal

Jonas Gilbert

Vid två tillfällen under hösten 2014 höll Per Magnus Johansson och Ruben Östlund publika samtal med utgångspunkt i Östlunds film *Turist*. I detta nummer av *Arche* publiceras dessa två samtal i sin helhet.

Turist är en av de senaste årens mest uppmärksammade svenska filmer. Världspremiären ägde rum på filmfestivalen i Cannes i maj 2014 och filmen visades sedan under hösten på de svenska biograferna. Den är mångfaldigt prisbelönad och var även Sveriges nominering till Oscarspriset för bästa utländska film. Internationellt har filmen lanserats under namnet *Force Majeure* och vid den brittiska biografpremiären i april 2015 har Östlund i recensioner och intervjuer jämförts med såväl Michael Haneke som Ingmar Bergman.

Filmens handling är förlagd till den franska skidorten Les Arcs och åskådaren får där följa en svensk familjekonstellation bestående av en man (Tomas, spelad av Johannes Bah Kuhnke), en kvinna (Ebba, spelad av Lisa Loven Kongsli), en flicka (Vera, spelad av Clara Wettergren) samt en pojke (Harry, spelad av Vincent Wettergren). I filmens öppningsscener ser vi när dessa fyra personer, iförda skidkläder och skidutrustning, blir fotograferade i backen av en inhemsk fotograf. Genom sina anvisningar får fotografen de fyra personerna att ställa sig bredvid varandra, att titta åt samma håll, lägga armarna om varandra och komma i kroppslig kontakt: voilà, bilden av en familj framträder. Det främlingskap som de fyra personerna verkar vara drabbade av inför varandra är en känsla som också blir påtaglig för filmens åskådare. Vi får egentligen inte lära känna dessa människor, annat än i bemärkelsen att vi inser i hur liten utsträckning de känner sig själva.

I filmens fortsatta handling får åskådaren ta del av hur de fyra personerna i familjekonstellationen agerar i olika situationer. Den mest omtalade av dessa händelser – i vad som säkert kommer att bli en klassisk filmscen – är fokuserad på ett lavinskred som familjen bevittnar på plats på en uteservering där de just äter lunch. Lavinen är till en början avlägsen och gästerna på uteservering plockar fram sina smartphones för att filma den, men så plötsligt krymper avståndet, himlen täcks av snörök och det blir svårt att avgöra hur nära lavinen kommer att träffa. Mannen i familjen, Tomas, springer i detta ögonblick ifrån den övriga familjen. Denna händelse och mannens oväntade reaktion att överge sin familj i en upplevd farofylld situation är något de sedan inte lyckas tala med varandra om. Det är bara i närvaro av andra personer på hotellet och i backarna som de försöker beskriva sin upplevelse. Bland dessa personer finns en medelålders svensk kvinna (Charlotte, spelad av Karin Myrenberg) som har lämnat sin egen familj hemma i Sverige och ägnar sin semester åt tillfälliga möten. De träffar också en av Tomas gamla vänner (Mats, spelad av Kristofer Hivju) som även han lämnat sin familj på annan ort och istället rest på semester med en väninna (Fanni, spelad av Fanni Metelius).

Frågan om familjen och om hur vi som män, kvinnor, föräldrar och barn förhåller oss till familjekonstellationen är något som Ruben Östlund berört i flera intervjuer om sin film. Inte minst de två barnens roller – som även uppmärksammats mycket positivt i flera recensioner av *Turist* – är centrala i filmen. I Östlunds samtal med Per Magnus Johansson får läsaren ta del av hur dessa tankar vidareutvecklas i förhållande till filmskapandet och flera av samtidens frågeställningar.

Det första av de två samtalen ägde rum den 22 september på Bio Capitol. Arrangör var Göteborgs förening för filosofi och psykoanalys och samtalet modererades av Erica Johansson. Det andra samtalet ägde rum den 10 december på Östra sjukhuset. Arrangör var Västra Götalandsregionen och moderator för samtalet var Tobias Nordin. Samtalet från Bio Capitol och har transkriberats av Erica Johansson och samtalet från Östra sjukhuset har transkriberats av Monica Winberg. Texterna har sedan bearbetats av Per Magnus Johansson och Ruben Östlund.

Turist I

Ett samtal på Bio Capitol mellan Per Magnus Johansson och Ruben Östlund

Erica Johansson: Välkommen hit Ruben Östlund, filmregissör och numera också professor på Akademin Valand vid Göteborgs universitet, och Per Magnus Johansson, psykoanalytiker, författare och docent i idé- och lärdoms historia. Jag själv heter Erica Johansson och jag är psykolog.

Jag tänkte att vi kunde börja med att säga något om filmens huvudpersoner och den familj de utgör. Vilka är de? Representerar de en typisk familj i Sverige år 2014? Man kan också kontrastera mot kvinnan de lär känna på hotellet – Charlotte – som ju är av en annan sort.

Ruben Östlund: När jag tänkte på familjen som skulle vara med och deras olika roller, tror jag att jag tänkte så här: För vilken manskaraktär blir det som mest smärtsamt att springa ifrån sin familj och sedan vara tvungen att komma tillbaka? För vem står det mest på spel om han överger sin familj? Vilket är det tydligaste sättet att belysa brottet han begått i förhållande till vad som anses hedervärt inom vår kultur? Detsamma gällde kvinnokaraktern. För vem står mest på spel? För vem blir den inre förändringen störst? Familjen utvecklades ganska snabbt till någon sorts övre medelklass med en man som jobbar lite mer och som kanske står i skuld redan när de åker på semester.

Jag var intresserad av ett förhållningssätt som återkommer i semesterreklam, och som ofta är riktat till kvinnan. Det är *payback time* för mannen. Kvinnan sitter i en solstol, på stranden med en drink i handen och tittar på mannen som leker med barnen. Den förutsättningen ville jag ha för semestern: nu är det *payback time* för Tomas efter att han har fått leva upp till mansrollen och göra karriär. Vissa stereotypa och klichéaktiga förutsättningar föll bara på plats i själva turistandet, därför blev familjen som den blev.

Är de lyckliga? Har de bra förutsättningar i sina liv för att vara lyckliga? Är det lycka att vara på den här typen av semesterfirande? Jag ville ge bilden av den perfekta familjen, och undvika att visa några anledningar till deras olycka. I stället framställde jag dem som framgångsrika och vackra med två välartade barn. Den familj man tror skulle klara en sådan här förutsättning skulle i den här filmen knäckas. De som man vanligtvis tittar upp på, skulle vi i den här filmen titta ner på. Därför förmedlades ingenting kring deras bakgrund och deras svårigheter. Jag ville skapa smärtsammast möjliga konstellation att utsätta för lavinincidenten.

Jag hade en tidigare idé att det skulle vara Viggo Mortensen som spelar faderskaraktären. En hjälte i offentligheten. Barnen skulle ha bilder av Sagan om ringen på sina t-shirts, bilder på honom när han står med svärdet. Jag hade också en idé att han skulle vara KDS-are. En politiker som var aktiv i KDS, och som förutom sveket mot familjen också förlorar något i sin karriär. Jag laborerade mycket med olika förutsättningar för att göra det så svårt som möjligt för honom.

EJ: Vad tänker du om den här familjen när du ser dem, Per Magnus?

Per Magnus Johansson: Det är många tankar jag har. Om vi kan börja lite vid sidan, så är ju en aspekt de här barnen. Har de några föräldrar? På vilket sätt är de föräldrar, de här två personerna? Man kan väl tänka tanken att de är en familj på något sätt, och på något annat sätt är de inte en familj. Det är två stycken övergivna barn som är lämnade till sig själva, och som ropar nästan som ett mantra: *PAPPA – MAMMA – PAPPA – MAMMA*. När de ser möjligheten att slänga sig på varandra i en scen så är det som om de åtminstone i det ögonblicket var en familj. Där hörde de ihop på något sätt. Det finns något absolut, som jag tycker förmedlas väldigt fint i filmen – genialt fint – och det är

att barnen vet att de inte har någon, som man säger inom psykologin, trygg familj. De vet om att det är skilsmässa, och inte bara i den sociologiska meningen att de ska skiljas; deras föräldrar är redan skilda åt. De lever *som om* de hade familj tillsammans. De talar inte med varandra. Barnen lever i det. Det är någon form av smärta som visar sig regelbundet. De enda gånger som familjen kommer samman är när det uppstår någon fara. Det är oerhört intressant i den här filmen, att där faran finns med så är det som om det *blir* familj. Som till exempel i slutscenen. Det är inte bara på det sättet, i vissa situationer uppstår splittring; men det blir också familj. Både i samband med dimman och i samband med bussturen så är det som att någonting för dem samman. I samband med att fadern lever ut sin psykologiska smärta som ett barn så samlas de alla i en hög som på något vis hör ihop. Jag menar att det finns en fundamental fråga att ställa sig kring vad det är för typ av familj. Är det familj? Är de föräldrar? På vilket sätt är de föräldrar? Som Ruben säger så är de ju en familj i den meningen att de jobbar, tjänar pengar, ser bra ut och åker på skidsemester. Men frågan är om det konstituerar en familj där barn kan andas frisk luft och tala med varandra. Även om de befinner sig i ett område där det finns frisk luft så hjälper det ibland inte med yta. Det syns tydligt och är väldigt skickligt iscensatt i filmen.

EJ: Det finns en scen som är både smärtsam och humoristisk, och som sätter fingret på något som känns modernt idag. Det är scenen där barnen skickar ut föräldrarna från deras sovrum. Föräldrarna försöker säga till barnen att det inte är de som bestämmer, men det slutar med att de själva lämnar sovrummet ändå.

RÖ: Det har varit roligt att möta reaktioner på det. I Frankrike tycker de att det är typiskt *Scandinavian parenting*, alltså att barnen bestämmer i familjen. De är liksom det högsta huvudet i familjen på något sätt. Jag har skrivit scenen utifrån mina egna erfarenheter. Det är svårt att hantera den där kraften som finns i två barn. Jag var väldigt intresserad av att visa hur föräldrarna skulle bli fascinerade av att deras barn var två egna individer, som när de går utanför det här rummet och tittar på varandra och konstaterar att »fan, fan vad häftigt ändå«.

Utifrån den gemensamma kärleken till barnen blir dilemmat kring separation eller inte separation efter lavinincidenten större. De kan hela tiden återförenas kring det gemensamma projektet, de två barnen som de håller på att uppfostra. Det gör att de kan lägga andra konflikter åt sidan, och det fanns kanske en fascination och en glädje över det. Det var alltså inte tematiken kring *Scandinavian parenting*, som jag mött vissa reaktioner på, som jag hade i åtanke när jag skrev, utan det har bara blivit så.

PMJ: Vad gäller den scenen har den ett absolut remarkabelt inslag, och det är när mamman Ebba säger: »det är inte ni som bestämmer« – och så gör hon ändå precis som barnen vill. Det är som någon form av politisk floskel som hon har lärt sig att man ska säga ibland, att det inte är ni som bestämmer. I verkligheten är det ändå precis det som sker. I Frankrike och Paris, som jag har viss erfarenhet av, pratade man för 25 år sedan om att franska familjer vid den tiden var extremt chockerade över att barn på det sättet kunde sätta upp villkor för föräldrar. I Frankrike hade man en gång, och det är på väg att upplösas det också, mer tydliga generationsgränser och tydligare auktoritetsstrukturer. Det är ju i den här filmen, i den scenen, upplöst. I övrigt drabbas jag av att se barnen i sin övergivenhet. Övergivenheten är vackert gestaltad i filmen och når den känslige åskådaren och föräldern.

RÖ: Jag hade en tanke kring just det här *MAMMA – PAPPA – EBBA – TOMAS*, att de ska skrika det om och om igen. Det finns en sorts konvention inom film där de här orden väldigt ofta används. Att ofta ropa *pappa* utsätter åskådaren för väldigt starka känslor. Att med det i åtanke titta på den här familjen; idén om kärnfamiljen med mamman och pappan och barnen som åker på semester; att de bor i de här lägenheterna i de här husen som är helt konstruerade kring kärnfamiljen; att man ska ha den här typen av livsstil och familjekonstruktion för att det över huvud taget ska gå att anpassa sig. Barnen blir utsatta i ett läge då föräldrarna är förvirrade i de roller som de försöker spela.

Satt i ett historiskt perspektiv så kom kärnfamiljen upp som koncept någon gång under 1950-talet. Det var första gången man i Sverige började använda ordet kärnfamilj. Lite längre tillbaka fanns fort-

farande storfamiljen. Om en pappa och en mamma inte funkade så bra, fanns det i en storfamilj andra vuxna runt omkring som kunde ta ansvar för barnen. Det skapade ett mycket starkare skyddsnät omkring dem. Kärnfamiljen är en väldigt skör konstruktion där barn blir utsatta på ett helt annat sätt. Det jag vill ifrågasätta med filmen är hur vi tar den typen av livsstil totalt för given. Vi bygger upp så mycket runt den här livsstilen för att kunna hantera den. Vi ifrågasätter den inte strukturellt i någon större utsträckning.

Vi lever ju i den här konstruktionen kring kärnfamiljen därför att det var så jävla trångt att bo i lägenheterna i staden. När storfamiljerna skulle flytta in till staden märkte man att lägenheterna var för trånga. Då tvingades man hitta nya sätt att motivera den här livsstilen. För att kunna göra det säger vi att det viktigaste för barnen är de absolut närmaste blodsbanden. Tittar man på Stockholm idag, som väl är den stad i världen som har flest singelhushåll, så är vi på väg mot en ännu mer ensam livsstil. Det är en livsstil som går hand i hand med en ekonomisk utveckling. Vi är effektivare konsumenter om vi köper fyra TV-apparater till fyra singelhushåll än om vi köper en TV-apparat åt fyra personer. Jag var med filmen intresserad av att ifrågasätta vår livsstil på en strukturell nivå, och inte bara utifrån två dysfunktionella föräldrar som inte klarar av att leva tillsammans. Jag vill visa att det skulle kunna vara bättre. Det är en skör modell och de som främst blir utsatta för den är barnen.

EJ: Håller du med, Per Magnus?

PMJ: Det är kanske mer komplicerat än så. Den här filmen är ett exempel på idén om väldigt många familjebildningar. Den ene mannen har ju lämnat sin familj i Oslo och har ett extraordinärt äventyr på den här skidresan. Kvinnan Charlotte har ju också uppenbart bestämt sig för att skaffa sig nya erfarenheter. Hon har både långa förhållanden och korta förhållanden, och hon förlorar ingenting: hon vinner det ena och hon vinner också det andra. Åtminstone är det vad hon manifest säger. Där finns ju en diskussion om olika former. Det är klart att vi lever i en epok idag där frågan om familjebildning är under diskussion politiskt och ideologiskt. Det är ju inte bara föreställningen man – kvinna – barn, utan det är man – man – barn och kvinna – kvinna – barn, ensamstående och barn, och det finns ju också politiska diskussioner om månggifte och rätten att vara gift med mer än en person. Vi lever i en historisk epok som mer än någonsin diskuterar vilka olika former av familjebildning som finns och inte finns. Däremot kan man ju säga att det som man uppfattar som den konventionella föreställningen om äktenskap, den finns inskriven i flera avgörande texter sedan lång tid. Om vi tar relativt nya texter, som Bibeln för 2000 år sedan, så framträder i den föreställningen om man – kvinna – äktenskap, och föreställningen om *en person* närvarande. Den beskrivningen återfinns även under till exempel medeltiden, förmedlad av trubadurer. Det är en föreställning som lever historiskt, men som absolut är ifrågasatt idag, då det finns idéer om andra former. Att en man och en kvinna väljer varandra i exklusiv och livslång kärlek är inte längre självklart ett ideal eller ett mål.

Likartade ifrågasättanden har också funnits i andra epoker. Om vi till exempel går till nutidshistoria runt 1968, från ungefär 1966 till 1969, så fanns ju i studentrevolten, som hade socialistiska förtecken, föreställningen att man inte bara skulle förändra det politiska systemet, utan att man också skulle förändra sättet att se på kärlek. Man skulle inte uppfatta kärleken som något possessivt. Det possessiva draget som fanns under kapitalismen – att det var *mitt* företag, *mina* pengar, *min* bostad och *min* fru och *min* man – skulle då ersättas med mer liberala tendenser som sa att allt tillhör alla. Avskaffa privategendomen på alla plan.

Angående barnen 1968. Jag gjorde ett forskningsarbete där jag intervjuade ett antal personer som var med om det här. De hade föreställningen att barnen tillhörde gruppen Rödgardister. Man kunde då gå från en pappa till en annan pappa, till en mamma, till en tredje mamma och en fjärde mamma. Kollektivt tog de hand om barnen så att barnen inte skulle bli beroende av en enda människa och dess nyckfulla psykologi och temperament. Så den föreställningen har funnits under vår tid.

Kollektivhuset i Stockholm, som uppfördes vid mitten av 1930-talet, är ett annat exempel. Där hade man också tanken att man skulle bo på ett visst sätt; lägenheterna skulle vara öppna. Man vände sig emot idén om de slutna lägenheterna, att det var *min* lägenhet. Idén om andra former av samlevnad knuten till barnuppfostran återvänder alltså under hela 1900-talet, i olika former och med olika förtecken. Den finns närvarande på olika sätt även idag. Nu också könsöverskridande. Det här är väl ytterligare ett inlägg i den frågan.

RÖ: Ja, absolut. Det är en debatt som finns tillgänglig i vissa media och i vissa forum. Samtidigt lever vi i en väldigt kärnfamiljsservativ tid. Man kan titta på den amerikanska kulturen, som är väldigt inflytelserik i den svenska. Om jag tittar på var mina barn hämtar sin livsåskådning ifrån, eller vad det är för typ av kultur de tar in, så kan man säga att den amerikanska kulturen är extremt inflytelserik och kärnfamiljsservativ. Man kan titta på hur den är uppbyggd, och hur många av de amerikanska filmerna är uppbyggda. USA, och hela Nordamerika, har en väldigt stark tradition av tilltro till familjen, men man har inte samma tilltro till staten. Den del av USA som nu sitter på makten är immigranter som flydde från en stat i Europa som man tyckte misskötte sig. Man ville frikoppla sig från statens inflytande. I USA skapades ett samhälle där man skulle vara fri att göra sina egna val.

Om man tittar på den typ av långfilmer eller den typ av kultur som återspeglas på biograferna, så utgår den nästan alltid från en situation där familjen drabbas av ett yttre hot, och där mannen tvingas ta till våld för att säkerställa familjens trygghet. När våldet har brukats på det sättet att ordningen är återställd kan kärnfamiljen fortsätta att leva sitt liv. Kärnfamiljen fortsätter som något slags konsensus. Det är en stark konsensus som finns i vår kultur idag. Kärnfamiljsservativet återkommer så extremt mycket i de filmerna vi tittar på så att man nästan inte reflekterar över att det är *en syn* på hur människan ska leva, eller *en syn* på en viss typ av livsstil. Den bara reproduceras om och om igen. Jag tror att vi idag lever under ett ännu starkare inflytande av den amerikanska kulturen än vad vi tidigare gjort, vilket leder till att också vi börjar reproducera den här livsstilen om och om igen. Samtidigt börjar vi förlora tilltron till staten och till det gemensamma.

Min pappa, och andra jag känner som är uppvuxna i Stockholm på 40-talet, har berättat att när de var 6 år gamla så hängde deras föräldrar en adresslapp runt halsen på dem och skickade ut dem på gatan för att leka. Man såg andra vuxna som en tillgång för ens barn. Idag har vi attityden att andra vuxna är ett potentiellt hot mot våra barn.

Det uppstår plötsligt en parallell värld mellan vuxenvärlden och barnvärlden. När barn råkar illa ut, som de gjorde väldigt mycket i filmen *Play* som jag gjorde innan den här, så hade vuxenvärlden problem med att gå in och agera. I en sorts allmän attityd kring hur man hanterar varandra och hur man som medmänniska avgör var ens gräns för ansvarstagande går så börjar man anamma den amerikanska kulturen mer och mer. Gränsen för mitt ansvarstagande utgörs av min lägenhets gränser. Jag känner ju knappt de personer som jag delar trappuppgång med. Det är absurt att jag inte känner dem som bor på samma gård som jag. Vi lever ju inte ett liv där vi delar eventuella förnödenheter eller brister. Så cellerna blir mindre och mindre, vilket också avspeglar sig på samhällsnivå. I Göteborg planerar man ju – jag vet inte om det har byggts ännu – ett första *gated community*. I Malmö finns det redan ett *gated community*. De finns på andra ställen också. Att skapa ett *gated community* är att säga att innanför den här grinden så tar vi ansvar. Vi tar inte ansvar för det som är utanför. Det visar tydligt tendenserna som finns i samhället, där ansvarstagandet går från ett gemensamt ansvar till ett avgränsat, individuellt. Det är någonting som pågår och som jag tycker är intressant.

EJ: Utifrån det du beskriver Ruben, kommer jag att tänka på den långt gångna sekulariseringen i samhället.

RÖ: Ja.

PMJ: Det som Ruben talar om är naturligtvis en extremt viktig fråga. Hur uppfattar man den andre? Ett politiskt parti som Sverigedemokraterna existerar ju utifrån föreställningen om den andre som fientlig och att den andre är ett hot. Det är väl ett tecken på att rädslan är större och tilltron till det gemensamma mindre. Rädslan är en grundläggande känsla för att ta avstånd från den andre. Så förvandlar man rädsla till avståndstagande, och så förvandlar man det till någon form av förvisning om att den andre inte är rimlig att ha att göra med; att han eller hon är farlig och okänd. För att man ska få någon form av tilltro till den andre krävs det naturligtvis någonting som binder oss samman. Någon föreställning om att vi hör ihop. Någon föreställning om att vi har ett gemensamt samhälle, ett gemensamt projekt. Det tror jag – som du antyder Erica och som Ruben pratar om – är hotat. Jag upplever att det är hotat. Samtidigt som vi står inför utmaningar där lösningen inte kommer att vara att insistera på olikhet eller på att den andre ska utdefinieras och betraktas som fientlig. Det är ingen hållbar situation i ett samhälle som innehåller så pass mycket förändringar och mobilitet. Folk kommer och går, rör på

sig från olika platser och på olika sätt. Det är inte möjligt att förhålla sig på det sättet. Samhället står inför en utmaning att ta sig an en känsla av ett gemensamt ansvar: att vi också hör samman och att vi har någonting gemensamt att skydda. Det är klart att nedmonteringen av religion, nedmonteringen av politiska ideologier och nedmonteringen av det svenska folkhemmet har betydelse för hur man uppfattar den andre, det är jag övertygad om. Det får den typen av konsekvenser.

-

EJ: Vi byter spår. Jag tänkte att vi kunde tala lite om filmens centrala scen: lavinscenen. I den ser vi familjens far, Tomas, ensam dra från platsen när han upptäcker att lavinen troligtvis inte kommer att stanna. Vad är det för dilemma han står inför här?

RÖ: Han hamnar väl i konflikt med sin överlevnadsinstinkt. Jag tror att när överlevnadsinstinkten slår in så hamnar man inte i konflikt med någonting utan då bara agerar man. Då raderas de där kulturella sakerna man lärt sig som man, som att man ska stå upp för sin familj vid plösliga yttre hot. Det raderas ut, och då agerar man bara och springer därifrån. Jag tror att vi i vår kultur, och över huvud taget i västerländska kulturer, väldigt sällan är i kontakt med vår överlevnadsinstinkt. Det gör att det finns en massa romantiska bilder av hur man tror att man ska reagera när man drabbas av en direkt livsfara. Jag träffade en iransk journalist som sa att det finns ett talesätt som säger att »när vattnet är över näsan, då sätter mamman bebisen under sina fötter«. Det uppfattar jag som en mer sann bild av överlevnadsinstinkten.

När idén uppstod med Tomas som springer från lavinen och sedan är tvungen att komma tillbaka och konfronteras med sitt tappade ansikte och sin spruckna självbild, blev det tydligt för mig att det var förbundet med hans roll som man. Det var därför det blev så smärtsamt. Jag tyckte det var spännande att kolla på hur film- och litteraturhistorien ser ut. I den gestaltas mannen som en hjälte om och om igen. När Tomas kommer tillbaka efter lavinscenen är han tvungen att hantera den yttre förväntan på rollen han antagit som man och pappa i en familj. Trots att han är omedveten om att han spelar på de här reglerna så blir det väldigt tydligt att han har vetat om dem, men kanske utan att ha reflekterat över dem. Det tyckte jag var en spännande utgångspunkt för att kolla på mans- och kvinnorollen.

Jag tycker det är kul att påstå att kvinnor visst kan dras i väg av sina känslor. De kan springa iväg från sin familj lite hur som helst, men de kommer alltid att bli förlåtna av omgivningen. Även om en kvinna i sådana lägen kan känna skuld i efterhand så menar jag att omgivningen inte skulle utsätta henne för den påtryckningen. Jag brukar ta scenen i bussen på slutet som exempel. Om det skulle vara Tomas som var så rädd att han sprang ut från bussen utan sina barn och sin familj, skulle inte förutsättningarna ändras då? Den här typen av rollfördelning och vad som förväntas av människor utifrån deras kön ville jag vända upp och ner på genom en katastrof som aldrig inträffar. Ingenting har hänt egentligen, men de är ändå tvungna att i ett nytt läge hantera någonting som de inte vet hur de ska hantera.

Idén bygger på två olika sociologiska undersökningar. Den ena handlar om flygplanskapningar, som jag fått berättad för mig. Det har visat sig att när par varit med om flygplanskapningar så ökar skilsmässofrekvensen markant efteråt. Par och familjer som klarat sig med livhanken i behåll från flygplanskapningar skiljer sig alltså efteråt. Jag vill påstå att det handlar om att man då fått syn på en sida hos sin partner och då känner att »den där jäveln vill inte jag fortsätta att leva med, han gör inte vad som förväntas av honom« eller »hon gör inte vad som förväntas av henne«. Händelsen har skakat om en på det sättet att vi kommer i kontakt med den hederskultur kring kärnfamiljen och dess roller, som finns i vår kultur också.

Den andra undersökningen jag läste handlade om skeppskatastrofer. Där hade man gått från Titanic till Estonia och tittat på vilka som överlevt skeppskatastrofer. Skeppskatastrofer är ju intressanta därför att man vet exakt vilka som funnits ombord. Man vet hur gamla de är och vilket kön de har. I studierna har man sett att myten som finns från Titanic, att kvinnor och barn sattes i livbåtarna först, inte stämmer. Det är män i en viss ålder som överlever i störst utsträckning. Att kaptenen drar från skeppet är dessutom väldigt vanligt trots att man tror att det är ovanligt. Kaptenen på Costa Concordia i Italien fick ju enorma problem med sin egen självbild efteråt. Han var ju tvungen att ljuga och säga att han ramlade ner i livbåten, att det var därför han var först i land.

Det finns en massa myter uppbyggda kring de här katastroferna som kanske också innebär någon sorts nationellt trauma. Jag tror att Titanic innebar ett nationellt trauma för Storbritannien. För att återupprätta sin heder och någon sorts värdighet så vill man lyfta upp hjälteexemplen och dem som agerade på ett bra sätt. Vi människor är väldigt förtjusta i att lyfta upp smickrande porträtt av oss själva. Titta vad fint vi agerade där, vid det där tillfället. Detsamma gäller beskrivningar av händelseförloppen vid 9/11. Man framhåller hjälteporträtten, trots att 99 % av dem som överlevde var tvungna att agera på ett väldigt egoistiskt sätt för att klara sig.

Vi har en väldigt märklig föreställning kring hur människan agerar i extrema situationer, och de föreställningarna är i stor utsträckning färgade av de här hjältereferenserna. Därför får det extrema känslomässiga konsekvenser i familjer och parrelationer när den ena parten plötsligt inte agerar som det förväntas.

PMJ: Det finns ju också en annan aspekt, och det är faderns dilemma. Han har ju många dilemman. Ett är att han gör dåliga bedömningar. Han är inte omdömesgill. Man kan säga så här: hade han i den här situationen dragit och efteråt konstaterat att han var den ende som överlevde och att alla andra dog så hade hans beteende varit rationellt ur åtminstone en synvinkel. Problemet är ju att han gör en felaktig bedömning. Han gör två felaktiga bedömningar. Den ena är att man har lavinen under kontroll, men den är inte under kontroll. Den andra är att det är dödlig fara, men det visar sig att alla överlever. Efteråt sitter de på restaurangen och käkar igen.

Det betyder att vad han egentligen visar är A) dåligt omdöme, B) att i en konflikt mellan honom själv och det gemensamma så väljer han sig själv, även om det inte finns någon anledning att välja sig själv. Summan av de här ackumulerade misslyckade interventionerna får honom att framstå som svag. Han saknar all form av faderlig auktoritet.

Det är samma sak i förhållande till dimman, även där gör han fel bedömning. Han gör alltid fel bedömning. Hans signum är att han aldrig tar rätt någon gång. Det är klart att det gör att han blir problematisk. Vem vill ha en sådan man, eller en sådan far, som har en så bristfällig omdömesförmåga? Det är ju inte bara det att han inte är en hjälte – han är en antihjälte i all sin medelmåttighet. Det blir problematiskt för bilden av fadern.

Sedan är det naturligtvis så som du säger Ruben, att i situationer där alternativen är att stanna kvar och dö, eller dra och överleva, så har vi människor inte koll på vad vi gör. Det finns folk som väljer på det ena sättet, och det finns folk som väljer på det andra sättet. Men att förenkla och reducera det till teorier som hänvisar till klass eller ras eller kön, det tror jag är att göra det aningen för lätt för sig. Jag tror att man kommer att kunna se både det ena och det andra med avseende på kön, och även med avseende på andra olikheter.

Jag var för två veckor sedan i Budapest och gjorde en intervju med en äldre kvinnlig filosof som heter Agnes Heller, född 1929. Hon berättade om hur hon och hennes mor överlevde Auschwitz, och om hur pappan inte gjorde det utan mördades av nazisterna. I den situationen, i förhållande till mord och överlevnad, så var det nog mamman och dottern som agerade rationellt i förhållande till överlevnad. Min uppfattning är att det är osannolikt komplext och osannolikt svårt att förutspå hur personer agerar inför den situationen. Där är vi överens.

Vad jag rent generellt tycker är alldeles utmärkt med din film, och som jag slogs av igår kväll när jag tittade på den liksom när jag såg den idag, är att inget tragiskt sker över huvud taget. Samtidigt är det så fruktansvärt tragiskt. Det finns en form av tung sorg, och någon absolut katastrof närvarande. Man skulle kunna sammanfatta katastrofen i en mening: det här är människor som inte kan tala med varandra. Denna brist är tillräckligt avgörande för att skapa en viss form av katastrof! Någon annan katastrof inträffar inte. Det finns ingen katastrof över huvud taget. Ingen dör och ingen får cancer och ingen mördar någon annan. Det är ett psykologiskt drama, och det psykologiska dramats signum är att de här människorna inte når fram till varandra. De är alla övergivna på olika sätt. Barnen inte minst. Det är ganska normalt i vårt samhälle att identifiera och emotionellt drabbas av deras utsatthet. I synnerhet om man, som jag själv och du också, har egna barn. Det är ändå något fantastiskt med filmen att detta är förmedlat, trots att spektakulära faktiska iscensättningar inte finns där. Den dramatiska lavinen som verkar vara förödande förstör väldigt lite. Det faktum att de inte kan tala med varandra är förödande och förstör deras liv.

RÖ: Jag ville visa barnens utsatthet i filmen i förhållande till föräldrarnas förvirrade rollspel att försöka vara mamma och pappa till dem, och till att föräldrarna inte lyckas med det. Att det är förvirringen som gör barnen utsatta snarare än förväntningen om att de skulle separera. Det fanns en fortsättning på scenen där pojken säger att han är rädd för att föräldrarna ska skilja sig, där dottern senare säger: »Pappa, om ni skiljer er, får jag en egen iPad då?« I det ögonblicket är det ett annat svenskt par där som får kväva sitt skratt, eftersom de bara får höra den här isolerade meningen som rymmer så otroligt mycket.

Hur barn reagerar på skilsmässa beror väldigt mycket på hur de får lära sig att de ska reagera. Hur mycket föräldrarna lägger in dramatik och konflikt i det faktum att de ska separera. Om föräldrarna skulle betrakta det som att »det här är inget problem, det är lugnt, vi kommer att leva på det här sättet«, så kommer barnen också att anpassa sig mycket lättare. Men när föräldrarna upplever den här starka konflikten och kaoset i sig själva, så blir barnen också utlämnade åt det där kaoset.

EJ: Du har ju berättat i en intervju, Ruben, att du har blivit kallad för anti-humanist i Paris för sättet som du behandlar faderns rollkaraktär i den här filmen. Kan du berätta lite mer om det?

RÖ: Det var när vi klippte olika versioner av den här filmen. Det var väldigt intressant, för rytmen i sig tror jag är väldigt viktig för hur man uppfattar det man tittar på. En långsam rytm tror jag provocerar människor. Så fort det blir en långsam rytm hinner man börja irritera sig, och man hinner börja reflektera på ett sätt som gör att man kommer i kontakt med en massa känslor. Om man tar de filmer vi oftast ser som exempel, så finns det i dem ofta en rytm som gör att vi aldrig hinner tänka. Det finns ingen tid att stanna upp i en situation så att den får fäste, tycker jag.

Vi visade precis samma film, ungefär samma scener, i ett slutligt klippskede, och då var det ingen som tyckte att jag var en anti-humanist. Men när man såg den i ett tidigare skede så gjorde den här rytmen som inte riktigt stämde att publiken tyckte att innehållet var annorlunda och att det fanns en elak intention hos mig gällande Tomas. Att jag tyckte illa om Tomas och att jag bara ville trycka ner honom så långt som möjligt, vilket jag i och för sig ville. Men jag menar att om man inte kan känna en mänsklig förståelse för Tomas så borde man kanske ifrågasätta sin egen blick snarare än min. Jag kan väldigt starkt identifiera mig med Tomas och det han hamnar i, låsningen i mansrollen och förväntningarna på vem man ska vara. Principen är att man ska vara lojal mot något större, och när det inte infrias så finns den där lögnen till hands för att man ska slippa tappa ansiktet socialt.

Jag tror egentligen att vi väldigt ofta är med om det här ögonblicket när man börjar ljuga och agerar för att slippa tappa ansiktet, men att det ibland får väldigt stora konsekvenser.

Janne Josefsson är jävligt rolig på det sättet tycker jag. Han vill ju locka fram det där ögonblicket när någon ska börja ljuga för att slippa tappa ansiktet. Sedan har han ett bildmaterial som han ställer mot personen i fråga. Det blev jag också inspirerad av. Innan man konfronteras med bildmaterialet finns det en verklighetstolkning som på något sätt är manipulerbar. Jag ser inte Tomas agerande som extraordinärt elakt över huvud taget. Jag tror även att hans agerande kommer utifrån att han lever i en parrelation. Parrelationen är så osund därför att det bara finns två hjärnor i den, som ska hålla på och mäta sin verklighetsuppfattning tillsammans. Det hör man ju att det inte riktigt funkar. Den som är lite starkare kommer att manipulera den andre. Därför blir det också tvunget för Ebba att dra upp den här konflikten inför andra vuxna människor.

Hon blir tvungen att ta upp den vid en middag därför att de behöver fler människor som kan lägga in någon sorts input i detta. Gör hon det bara med Tomas så kommer han ju för fan att manipulera henne bort från verkligheten, och använda en viss typ av maktspråk för att kontrollera situationen. Han kan säga: »Jag tycker att det är fruktansvärt att du upplever mig på det här sättet. Jag håller inte med dig, det var verkligen inte så jag såg på det som hände.« Man vet ju själv hur många gånger man har gått ur en parrelation och tänkt efteråt: *Herregud, hur kunde jag se på verkligheten på det där sättet?!* Hade det däremot funnits ytterligare en vuxen hjärna, och inte bara barnen, så hade den plötsligt kunnat säga: *Nämen vänta lite nu, det här håller inte jag med om. Det här stämmer inte.* I parrelationens natur finns det en osund möjlighet att manipulera varandra och förvanska verkligheten. Det sker dagligen och i alla relationer.

EJ: Per Magnus, du är ju bekant med den franska kulturen. Hur förstår du den franska reaktionen på Tomas som fadersfigur?

PMJ: Det franska samhället är föränderligt, precis som det svenska samhället. Man kan väl säga att den typ av fadersfigur som fanns i Frankrike för 40 år sedan – eller före -68 under Charles de Gaulle – hade varit mycket svår att förena med de fadersfigurer som finns idag. Ta till exempel de två senaste franska presidenterna, Nicolas Sarkozy och François Hollande. De har ju på ett alldeles ofranskt och spektakulärt sätt visat på att man även som innehavare av det högsta ämbetet i Frankrike kan agera på både det ena och det andra sättet med avseende på fadersroll och ansvarsfunktioner. Därför tror jag att den kritiken är en rest av delar av det franska samhället; dock inte längre hela det franska samhället som det en gång i tiden var. Jag tror att de här två senaste franska presidenterna utgör en nedmontering av det man en gång tänkte sig att en fransk president skulle vara med avseende på fadersfigur och föreställningen om vad en far är, till exempel.

Men det är klart att det som Ruben säger här är en form av nihilistisk och pessimistisk syn på vad två människor kan göra tillsammans; deras behov av en tredje kritisk instans som kan granska vad den ena respektive den andre säger, och att man systematiskt hamnar i en form av manipulation då man träder in i en parrelation.

I ett av mina yrken – yrket som psykoanalytiker – kan jag till exempel då och då konstatera att det visst är på det sättet, men jag skulle möjligen också kunna slå ett slag för att det kan finnas andra möjligheter för par att samtala med varandra. Det kan finnas andra avsikter än att träda in på scenen med avsikten att manipulera och tvinga den andre till att säga »*det är din upplevelse, och jag har en och du har en annan, och detta är min upplevelse och du har rätt till din upplevelse, och jag har rätt till min upplevelse*«. Det vill säga att sanningen *aldrig* finns närvarande för par. I den mån alla par alltid skulle leva under de betingelserna så skulle svenskt rättsväsende få mer att göra. De skulle behöva anställa fler människor som skulle behöva reglera följderna av detta. Psykologer, psykoterapeuter, psykiatriker, poliser, väktare och andra personer.

RÖ: Jag tycker att du bara beskriver en livsstil som är totalt rådande. Det vanligaste mordvapnet är Ikeas brödkniv. Om man tittar på vilken typ av våld som utspelar sig i samhället: var utspelar sig de flesta våldtäkterna och det mesta våldet? Jo, det sker inom de här väggarna, i de här lite för trånga lägenheterna, där människor går varandra på nerverna. Så det är en redan befintlig livsstil som du beskriver, tycker jag.

PMJ: Happ. (Skratt). Okej. Det är liksom som en chock-not, som man säger i idéhistoria, att andra människor som i tillstånd av kreativitet, lycka, attraktion har upplevt andra aspekter av mänsklig samvaro. Det är bara en not! Gör inte för stor affär av det!

RÖ: Jag var på Styrso i somras, där jag är uppvuxen. Jag såg flera av mina gamla klasskompisars föräldrar. Jag såg säkert tre olika par, där den ena av dem fått stroke och sitter i rullstol och den andre kör runt på den här rullstolen. Det hänger liksom slangar från kroppen och man talar om varandra i tredje person. Den ena parten beskriver vad som händer och de rullar runt med varandra på ön. Där kom jag i kontakt med den här ensamhetskänslan, eller möjligen den utsatta känslan, som en annan typ av livsstil skulle kunna innebära. Det finns en konflikt däremellan, naturligtvis. Orsaken till att det är så svårt att bryta den här typen av livsstil, är att man inte tittar på den strukturellt. Jag tror det är jätteviktigt att titta strukturellt på mannen. Män har en benägenhet att agera egoistiskt i större utsträckning än kvinnor i skeppskatastrofer. Vad säger det om mannen på en strukturell nivå? Mannen är ovan att bli betraktad utifrån ett grupperspektiv. Man är snarare van att vara den norm utifrån vilken man tittar på andra grupper. Man tittar på barn, invandrare, kvinnor och så vidare. När mannen plötsligt blir inplacerad i ett fack känner man sig som man väldigt hotad. Som exemplet där Mats blev ifrågasatt med att han kanske också skulle ha sprungit. Jag kan identifiera den känslan väldigt starkt i mig själv. Varför ska jag bli hopbuntad?

Om vi börjar titta strukturellt på tillvaron, till exempel på vilka som utövar våld i samhället, så är ju inte invandrarna den största gemensamma nämnaren, utan männen. Detsamma gäller idén om att

våldtäkter sker ute på gatan med en fullständig främling som förövare. Det är inte alls på det sättet. De sker ju mellan människor som känner varandra och i den typen av konstellationer.

Det finns jättemånga lyckliga ögonblick i våra liv, och våra liv går antagligen mot ett mer positivt håll hela tiden, men det utesluter inte att det finns en mening med att ifrågasätta de saker som är dåliga eller det som vi kan bli ännu bättre på att hantera.

-

EJ: Vi släpper in publiken för frågor.

Johannes Nordholm (psykolog): Något som jag tycker är bra och som gör det här till en stor film är att man kan förstå och tolka det som sker på olika sätt och ställa olika frågor kring det. Den centrala händelsen i filmen kring mannens svek skulle kunna vara en ganska obetydlig händelse, men den får stora proportioner genom hur personerna i efterhand tolkar, förstår och talar om den. Vilken lavin som utlöses inom dem genom den här kanske i sig inte så stora händelsen. Vi har talat en del om att det finns en kritik mot hjältebilden av mannen. Karaktären i filmen sviker det här hjälteidealet och lider för det. Det finns en motsvarande kritik av kvinnans roll – moderns roll. Skulle man kunna förstå det som att det finns något anmärkningsvärt i att fadern verkar vara medveten om sin skuld gentemot familjen som gemensamt projekt? Han lider av sina misslyckanden och tillkortakommanden något fasligt i den här filmen, samtidigt som den kvinnliga huvudpersonen – modern i det här dramat – känner sig berättigad att anklaga sin man på det sätt hon gör. På ett sätt visar hon ett slags illojalitet som röjer en slags spricka mellan dem. Kanske även att den andra kvinnliga karaktären, som har det mer fria förhållningssättet i relationer och sexualitet, också kommer ganska billigt undan? Det framställs ganska oproblematiskt, medan männen problematiseras väldigt mycket.

RÖ: Charlotte är en karaktär som återkommer ganska mycket i olika filmer. I filmen *Farlig förbindelse* visas till exempel en person som lever utanför parrelationens konvention. Hon var otrogen med en man och därför ska hon naturligtvis bestraffas på något sätt i slutet av filmen. Så är det väldigt ofta om man tittar på någon som lever utanför förväntningarna kring hur vi ska leva våra liv i förhållande till den här kärnfamiljskonventionen. Antingen blir de väldigt hårt straffade – de dör ofta, eller så mår de dåligt och gråter och kommer på bättre tankar om att de ska leva ett annorlunda liv.

Mot den bakgrunden var jag väldigt förtjust i idén att Charlotte skulle vara en person som provocerar igång något hos oss. På ett sätt så resonerar hon lite som en sektmedlem; hon pratar om en typ av livsstil som om den inte skulle vara problematisk över huvud taget. Hon pratar om sig själv i hypotetiska former. Hon beskriver sig själv som att hon är i kontakt med känslor av svartsjuka och andra känslor som alla kan relatera till. Min intention var att man skulle vilja se henne knäckas. Man vill se henne knäckas precis på det sätt som vi brukar få det levererat i slutet av andra filmer.

I slutet när hon är den enda som sitter kvar i bussen och alla andra har klivit av och står utanför och filmar så är det nästan som ett bibliskt ögonblick. Nu ska vi se när hon störtar ned i avgrunden och blir straffad för sina synder. Men i stället för att störta skulle hon bara surfa vidare i tillvaron tänkte jag. Det var kul. Hon är den enda som hinner till flygplatsen och åker iväg med flygplanet. Vi får lik som ingen upprättelse.

Ofta finns en moral i filmer som upprätthålls genom att den som har gjort rätt ska få betalt. Verkligheten ser inte ut så. Vi förlorar vår värdighet och vi får inte tillbaka den genom att bära kvinnan genom snön efter att vi har räddat henne. Tillvaron fortsätter, hon reser sig upp, hon ska gå och hämta sina skidor, vi ska borsta av oss snön och vi ska fortsätta att åka det här skidåket. Den moraliska hållningen kring upprättelsen finns så jävla starkt i vår kultur och i de här filmerna. Man ska få och inte få beroende på om man har skött sina kort rätt. Det var jättekul att bryta med den och låta Charlotte vara den enda som inte har några problem i den här filmen.

För mig blir det ett sätt att vända på en förväntning och en konvention. Vi förväntar oss att Tomas kanske ska få något slags upprättelse, men han får den aldrig utan han trycks bara längre och längre och längre ner. Där uppstår det någonting också, tycker jag, om man tar det ett varv till. Först låt-

sasgråten, och sedan börjar han gråta på riktigt. Snoret rinner och han är i total icke-kontroll över sin kropp.

Att bryta med någon sorts förväntan kring det som vi är vana vid att titta på attraherar och sätter igång frågor. Jag tror att man måste vara ganska ihärdig om man ska lyckas med det. Om det verkligen ska uppstå någonting, då måste man vara jävligt ihärdig. Ta till exempel männen som skriker i After Ski-baren. Ska de bete sig grabbigt så måste de ta in i helvete. Vi måste göra den grabbigaste scenen som vi någonsin har sett. Vi måste gestalta typen av utlopp för manlig energi gånger hundra, annars kommer scenen bara att bli pinsam. Jag tror att det är viktigt när man ska bryta en konvention. Man får inte gå för fejt eller subtilt till väga, man måste slå hela slaget ut. Många av mina val när det gäller de olika karaktärerna bygger på det.

Jag tycker att Ebba är lika låst i sin kvinnoroll som Tomas är i sin mansroll. På något sätt kan hon kanske känna igen det som han brottas med eller försöker hantera, men jag har fått ta del av så många verkliga exempel där precis den här typen av konflikter uppstår på grund av att någon bryter mot en förväntad roll. Jag kan berätta kort om en situation. Den utspelar sig under en svensxa när kompisarna skulle åka och kidnappa killen i hans lägenhet. De hade tagit på sig rånarluror och hade maskingevär. När de knackar på ytterdörren står killen som ska gifta sig med sin flickvän i hallen, och när de öppnar dörren blir han så jävla rädd att han gömmer sig bakom henne. De ska gifta sig någon månad senare men de får jätteproblem med att komma över det här. Det finns vissa mönster och förväntningar som vi tror att vi kan vara rationella kring men som vi har väldigt svårt att vara rationella kring när vi väl hamnar i dem.

PMJ: Johannes fråga eller påpekande håller jag med om. Jag tänkte en kort tanke som jag inte tänkt tidigare när jag sett filmen. Det finns något norénskt över din film också, fast i light-version. Med det vill jag ha sagt att de är lika tragiska allihop. De försöker övertyga sig om att de gör bra livsval, till exempel karaktären Charlotte när hon tycker att hon har det bra med den här kombinationen av kort och långt förhållande och hur det går ihop. Jag skulle vilja säga såhär: tror hon på det så tycker jag att hon ska vara glad. Men från min egen erfarenhet så tror jag att det möjligen håller ett tag, i bästa fall, men att tiden kommer att äta upp henne. De betalar höga priser var och en på sitt sätt. Även om Tomas är tydligast ur en synpunkt, så är de andra också fångade i något som de inte löser. Ingen av dem.

-

Marie Kjellson (filmens producent och tidigare VD för Plattform produktion): Tack. Det känns fantastiskt att ha jobbat med den här filmen i tre år och att nu ha en fråga. Det tyder på ett väldigt bra samtal. Ni har talat på tre nivåer tycker jag. Individerna, familjen och samhället. Å ena sidan känns du Ruben kritisk mot individualismen i samhället; kärnfamiljen och de minskade hushållen; en förlorad gemenskap. Å andra sidan vänder vi kritik mot hjältebilden. Vi menar att den inte går att kombinera med ett egocentriskt överlevnadsintresse. Min fråga till Ruben och Per Magnus är: var landar vi? Är idén om den samhällsliga gemenskapen avhängig hjältebilden? Är det så att vår syn på gemenskapen i samhället är ett falsarium som bara håller till dess att vi utsätts för *force majeure*?

RÖ: Att gemenskapen bara är ett falsarium som inte existerar?

MK: Ja, alltså, jag skulle vilja ställa den här kritiken å ena sidan mot hjältebilden, å andra sidan mot individualismen i samhället bredvid varandra, eftersom de innebär att man kritiserar samhället från två olika håll. Det jag menar är alltså: den samhällsliga gemenskapen – är den avhängig bevarandet av hjältebilden?

RÖ: Jag ser det inte så alls. Jag tänker att det som uppstår i ögonblicket då överlevnadsinstinkten slår till, det går liksom inte att bedöma utifrån de premisser som vi försöker bedöma våra andra moraliska egenskaper med, idén om att människan går att friställa från naturen och att vi kan resonera kring oss själva som personer som gör våra val på ett rationellt sätt. Vad man kan titta på när plötsligt allt det där rationella slås ut, och som jag tycker är intressant med handlingen som Tomas begår, är att han agerar egoistiskt trots att naturen, nej - jag menar kulturen - sagt till oss om och om och om igen att

vi ska agera som hjältar. Män agerar generellt egoistiskt i större utsträckning än kvinnor. Det visar att det är andra spelregler som gäller i de ögonblicken. Det tycker jag är intressant att diskutera.

Jag vet inte om det faktiskt är så att det finns en tendens hos kvinnan att stanna kvar hos barnen därför att det handlar om fortplantning eller om det bara är fysiska förutsättningar som gör att mannen klarar sig. Det tror inte jag. Jag tror att det är andra saker som spelar roll.

Jag tror att idén om kollektivet och hur vi kan hjälpa varandra och bygga upp något gemensamt i samhället är en pågående kamp. Jag tror att vi människor är extremt bra på att samarbeta och hjälpa varandra i stor utsträckning, men att vi behöver påminnas om att göra det. Det är ett av sätten att upprätthålla det samhälle och den kultur vi har. Vi kommer aldrig att uppnå en konsensus där vi hjälper varandra per automatik. Det finns en massa olika sätt att påminna oss om att vi har ett gemensamt ansvar och att vi vill minska orättvisa och klyftor i samhället. Det är en pågående kamp. Jag tror inte att förståelse kring hur människan fungerar och att därmed hjälterollen pulveriseras har något med det att göra. Det var en person som skrev ganska fint i *Svenska Dagbladet* om den lojalitetsprincip som mannen befinner sig i. Man ska ha lojalitet mot ett land, mot ett fotbollslag, mot sin familj och så vidare. Det är ett reproducerande av en mansfigur som också går att använda sig av i många situationer. Hur får man unga män att gå ut och kriga? Om vi inte skulle ha en övertygande tro i oss själva att vi gör något stort för ett land, och vi inte skulle kunna tro på den känslan, så skulle man inte kunna motivera människor att göra det. Det är en idé som innebär att man bygger upp den här mansbilden och odlar den för att göra mannen till en person som kan utföra vissa handlingar.

MK: Vad säger du Per Magnus – behöver gemenskapen en fader?

PMJ: Jag tycker att din fråga är jättebra. Jag tror att den är mycket viktig. Jag ska svara konkret på den, och sedan kanske möjligen abstrakt, men vi börjar med det konkreta. Om vi går till institutioner, och då tänker jag institutionen definierad som en samling människor som har något gemensamt, så är det ingen tvekan om att dessa vilar på närvaron av en hjälte eller om man vill en idealiserad person, eller om man vill på en kunnig och kompetent person. Om vi tar exemplet *École freudienne de Paris* som bildades 1964, som var en skola med över sexhundra medlemmar, så vilade den på närvaron av en hjälte. En hjälte – såväl älskad, hatad, beundrad som avundad – för de människorna, och som genom spridning blev det för ännu fler människor. Universitetsinstitutioner vilar på att det finns någon person som är placerad som hjälte, det vill säga hjälte i den betydelsen att det är en person som väcker beundran och respekt för sitt kunnande. Däremot handlar det inte om någon hjälte i den här banala meningen att det är en person som är som en plastfigur utan att ha gjort något för att bli hjälte. En person blir hjälte på grund av att han eller hon har utfört något. För att placera även en kvinna som hjälte: när Agnes Heller berättade om att hon jobbade i 27 år på *The New School* i New York och byggde upp en filosofisk institution så är det klart att hon var en hjälte där. Hon var en hjältinga – ledare – i betydelsen att hon band ihop någonting.

Om jag sedan ska spekulera – det större samhällets gemenskap är naturligtvis svårare att fånga i ord. När socialdemokratin i Sverige fungerade som bäst så fanns där figurer – för att använda ditt ord, Marie – fadersfigurer, typ Per Albin Hansson. De var personer som för väldigt många människor representerade föreställningen om ett rättvisare samhälle. Föreställningen om att människor som tidigare inte hade fått vara med skulle få vara med. Att äga en egen bostad, att få tillgång till semester, att få tillgång till ett anständigt liv. Det tror jag vilar dialektiskt för det första på att det finns förutsättningar för att en sådan hjälte ska dyka upp historiskt, och för det andra att det finns någon som kan ta det ansvaret. Till skillnad från diktatorn eller den patetiska figur som uppträder obefogat som hjälte. Därför tror jag som svar på din fråga att under speciella betingelser, tillsammans med att det finns någon som historiskt – med andra ord i det aktuella skeendet – kan ta den platsen, alltså platsen som hjälte, så skapas bättre förutsättningar för samhällsgemenskap. Jämfört med när alla har bestämt sig för att de vet allt, kan allt och inte behöver någon människa att beundra på något sätt. Det är min uppfattning.

EJ: Bra. Då stannar vi så. Tack Ruben Östlund och Per Magnus Johansson.